

І. А. Островський

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Україна

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯННЯ І РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Аналізуються макроекономічні та інституціональні передумови суперечливих процесів розвитку інноваційної системи України, наслідки погіршення стартових умов для імовірних інноваційних змін з використанням міжнародних порівнянь. Підкреслено перспективність концепції «нового регіоналізму» з урахуванням сучасних процесів децентралізації управління для подальшої інституціоналізації інноваційних процесів. Запропоновано комплекс стратегічних напрямків реалізації сучасної інноваційної політики держави.

Ключові слова: інноваційний розвиток, структурні деформації, інституціоналізація інноваційного розвитку, новий регіоналізм, децентралізація.

Постановка проблеми

Присудження Нобелівської премії 2018 року американському економісту Полу Ромеру за дослідження впливу технологічних інновацій при довгостроковому макроекономічному аналізі підкреслило актуальність і своєчасність наукових досліджень проблем інноваційних процесів. Саме інноваційний складник має бути визначальним при обґрунтуванні стратегічних наукових та виробничих пріоритетів розвитку держави та її регіонів. Мистецтво державного управління щодо розрізнення поточних короткострокових і головних довгострокових цілей оцінюють за підсумками інноваційного розвитку, що є підґрунтям соціально-економічного прогресу суспільства. Водночас інноваційні процеси суттєво залежать від інституціонального середовища, що склалося, і від комплексу інституціональних змін, що повинні сприяти впровадженню необхідних інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми інституціоналізації сучасних інноваційних процесів на національному і регіональному рівнях знайшли місце в працях багатьох закордонних (А. Алчіана, Г. Демсеца, Д. Норта, О. Уільямсона та ін.) і вітчизняних фахівців, зокрема, М. Бутка, Р. Тульчинського, Є. Головахи, Н. Паніної, В. Дементьева, В. Вишневецького та багатьох інших дослідників [1-7]. Водночас потребують узагальнення і досліджень методологічні особливості та суперечності становлення інститутів інноваційного розвитку за сучасних умов розвитку української економіки та її регіонів.

Метою цієї статті є аналіз особливостей та суперечностей інституціоналізації сучасних інноваційних процесів в Україні на макро- і мезорівнях з

урахуванням закордонного досвіду і конкурентних переваг.

Виклад основного матеріалу

Сучасні структурні проблеми України та її регіонів, зокрема, нечутливість до інноваційних процесів, обумовлені суттєвими макроекономічними обмеженнями, серед яких найважливішими є демографічні негативи, зменшення масштабів економіки країни, прогресуюча деіндустріалізація, висока ресурсомісткість виробництва, зокрема, низька енергоефективність, зростаюче боргове навантаження. Найбільш дестабілізуючу роль грають воєнні події на Сході держави.

Масштаб національної економіки України, виражений в обсягах ВВП, критично обмежує вагомість і міжнародну конкурентоспроможність країни та її регіонів. За підсумками 2017 р. номінальний ВВП нашої держави становив 0,12 % світового ВВП та відповідав 61-й позиції у світі за цим критерієм [8].

Обсяги ВВП на одного жителя у доларах США за паритетом купівельної спроможності в Україні у понад два рази нижчі за середньосвітовий рівень. За зазначеним критерієм українська економіка у 3–5 разів відстає від європейських партнерів.

Зменшення масштабів економіки спрощує отримання економічного контролю над українськими активами з боку більш капіталізованих суб'єктів, навіть з країн третього світу, що призводить до важких наслідків недооцінення національної робочої сили тощо з наростаючою хвилею заробітчан. Накопичення технологічної відсталості та застарілість виробничих потужностей (рівень зношування основних засобів фактично подвоївся – із 43,7 % у 2001 р. до 83,7 % у 2016 р.) пришвидшили згортання промислового виробництва. У 2015 р. у країнах ЄС-

28 валова додана вартість переробної промисловості перевищила 2 трлн євро, що є достатньо міцною базою для переходу на стандарти четвертої промислової революції. Додана вартість української переробної промисловості становить менше 1 % від європейського рівня, що обумовлює високу фінансову та технологічну вразливість відповідних галузей [9, с.13].

Структурні деформації української промисловості набувають критичних рівнів. Україна зміцнює аграрну спеціалізацію економіки, отримавши у сумі ВВП 2017 р. 17-відсоткову частку сільського господарства, лісництва й рибальства поряд з 14 % переробної промисловості. Разом з оптовою та роздрібною торгівлею ці галузі формують майже 31 % ВВП [10]. У країнах ЄС частка сільського господарства,

лісництва та рибальства у ВВП є на порядок нижчою, ніж в Україні, тоді як внесок професійної, наукової та технічної діяльності у ВВП майже значно перевищує українські показники.

Технологічна відсталість та консервація низькотехнологічної структури виробництва свідчать про кризу вітчизняної промислової політики. Збереження низьких темпів відновлення промисловості посилюватиме ризики прискорення деіндустріалізації та консервації технологічної неконкурентоспроможності вітчизняного промислового сектору в умовах переходу світової економіки на нові технологічні засади розвитку. Йдеться, зокрема, про промислові стандарти цифрової економіки і нові параметри продуктивності та ресурсної ефективності [9, с.13].

Таблиця 1

Питома вага витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, % [11]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ЄС 28	1,93	1,97	2,01	2,02	2,03	2,04	2,03
Болгарія	0,56	0,53	0,60	0,63	0,79	0,96	0,78
Естонія	1,58	2,31	2,12	1,72	1,45	1,49	1,28
Іспанія	1,35	1,33	1,29	1,27	1,24	1,22	1,19
Латвія	0,61	0,70	0,66	0,61	0,69	0,63	0,44
Литва	0,78	0,90	0,89	0,95	1,03	1,04	0,85
Німеччина	2,71	2,80	2,87	2,82	2,87	2,92	2,94
Польща	0,72	0,75	0,88	0,87	0,94	1,00	0,97
Румунія	0,46	0,50	0,48	0,39	0,38	0,49	0,48
Словаччина	0,62	0,66	0,80	0,82	0,88	1,18	0,79
Словенія	2,06	2,42	2,57	2,58	2,37	2,20	2,00
Угорщина	1,15	1,19	1,26	1,39	1,35	1,36	1,21
Чеська Республіка	1,34	1,56	1,78	1,90	1,97	1,93	1,68
Україна	0,75	0,65	0,67	0,70	0,60	0,55	0,48

Як свідчать дані таблиці 1, частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП в Україні дорівнює лише показнику Румунії, поступається частці країн Балтії, помітно менше за східноєвропейських сусідів, понад у 4 рази відстає від середнього показника Євросоюзу. З точки зору дина-

ми ми спостерігаємо спадну тенденцію з 2014 року. Тобто погіршуються стартові передумови для імовірних інноваційних змін. За близькістю часток державного і підприємницького секторів Україна близька до східноєвропейських сусідів і суттєво відрізняється від середнього показника по ЄС. Але внесок

закладів вищої освіти та неприбуткового сектору дуже низький. Треба звернути увагу також на спадну динаміку часток державних коштів, неприбуткового сектору, сектору вищої освіти, коштів іноземних джерел на тлі зростання питомої ваги підприємницького сектору на дві третини протягом п'яти років.

Але ключова проблема інноваційної діяльності – це політичні й економічні інститути українського суспільства, асиметрія економічної влади та господарський порядок, що зростає на її ґрунті. Те, що є умовою максимізації прибутку за рентного шляху – приватна економічна влада, є і головною перешкодою інноваційного розвитку. Вигоди від економічної влади для рентного шляху максимізації доходу є витратами для інноваційного шляху. Проблема зміни ставлення підприємств до інновацій – це перш за все проблема зміни існуючого господарського порядку і його інститутів [7, с. 17]. Таким чином, інституціоналізація інноваційного розвитку є необхідною передумовою сучасних структурних змін.

Значення регіональних підсистем у комплексі інноваційного розвитку економіки держави і увага до неї у світі неухильно зростають. Про це, зокрема, свідчить той факт, що у Стратегії розвитку Євросоюзу на період до 2020 року передбачено, що 60 – 75 % всіх коштів, спрямованих на реалізацію Стратегії, буде витрачено на заходи, пов'язані з досягненням цілей регіонального розвитку. У такому форматі має відбуватись реформування економіки в Україні.

Під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів в європейських країнах формується парадигма нового регіоналізму, що підтверджується функціонуванням відповідних інститутів, які сприяють регіональній інтеграції та співробітництву регіонів.

Головними рисами нового регіоналізму є:

- зменшення впливу держав та адміністративного ресурсу на регулювання економічних процесів в регіонах та створення нових зон регіонального впливу;

- формування нових інформаційних зв'язків та взаємодії суб'єктів регіонів через взаємодію не на державному, а на регіональному горизонтальному рівні, що в умовах глобалізаційних процесів сприяє входженню регіонів у світові структурні процеси;

- регіональна взаємодія як у межах окремих країн, так і поза нею, що зумовлена економічною доцільністю, а не адміністративними ресурсами;

- створення інтернаціонального комунікаційного середовища із креативними суспільними та управлінськими практиками тощо [5, с. 10].

Становлення нового регіоналізму обумовлює розроблення змін до законодавчо-нормативної бази, яка визначає правові, економічні та організаційні умови функціонування суб'єктів регіонів, здійснен-

ня регулювання відносин між ними. Це вже зафіксовано в низці правових актів, зокрема в контексті децентралізації державного управління.

Вирішення питання про децентралізацію економіки регіонів, їхньої господарської самостійності потребує застосування відтворювального підходу, за допомогою якого регіон розглядається не тільки як підсистема соціально-економічного комплексу країни, але і як самостійний суб'єкт із закінченим циклом відтворення, з особливими формами прояву стадій відтворення і специфічними особливостями проходження соціальних і економічних процесів. Головною перевагою цього підходу є те, що він ґрунтується, з одного боку, на визнанні спільності територіальної економіки з економікою держави, а з другого – на відносній відособленості відтворювального процесу в регіоні, що дає можливість погоджувати державні і територіальні інтереси та забезпечувати комплексне розв'язання всіх проблем регіонального відтворювального процесу.

Управління процесом розширеного відтворення припускає пошук системи таких пропорцій, які забезпечують ефективне використання соціально-економічного і ресурсного потенціалу регіональних соціально-економічних систем, створюють стійку рівновагу й розвиток економічної та соціальної підсистем і ведуть до досягнення соціальних цілей розвитку суспільства. Залежно від характеру взаємозв'язку між різними елементами відтворювального процесу виділяють групи пропорцій (загально-економічні, структуроутворювальні, демографічні, соціально-економічні, економіко-екологічні, інноваційно-технологічні, фінансово-економічні), дослідження яких спрямовано на виявлення комплексності в розвитку економіки регіону, забезпечення єдності внутрішньорегіональних і міжрегіональних матеріально-речових, фінансово-кредитних і трудових процесів розширеного відтворення.

Узагальнюючи регіональні розбіжності інноваційного розвитку України, треба розглянути сумарний індекс інновацій за 2014-2016 рр. (рис. 2), за яким лідируючі позиції демонструють Харківська та Дніпропетровська області, а також м. Київ. Це зрозуміло з точки зору науково-дослідницьких традицій цих регіонів та їх конкурентних переваг, зокрема, інституційних. Йдеться про їхню сталість як відомих регіональних університетських і дослідницьких центрів з багатопрофільними фундаментальними та прикладними дослідженнями. Столичний статус Києва з підрозділами НАН України та її регіональні центри НАН у Харкові та Дніпрі створюють своєрідні точки інституційного тяжіння для багатьох інноваційних структур. Водночас розширюються науково-технологічні зв'язки регіональних центрів України з відповідними структурами регіонів країн Євросоюзу.

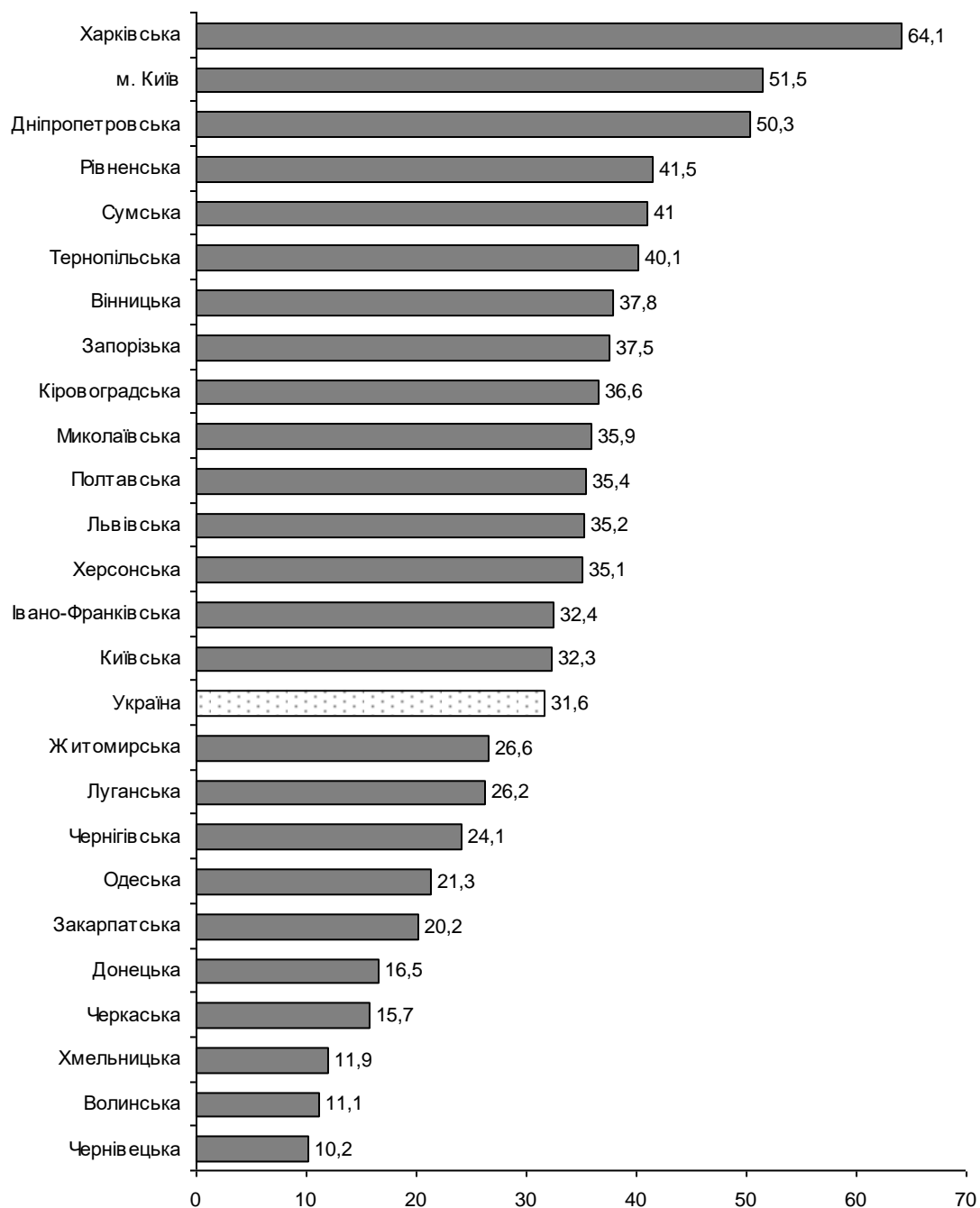

Рис. 2. Сумарний індекс інновацій за регіонами у 2014–2016 роках, % [12, с. 148]

На цей час Україна не має чітко структурованої системи інституційного забезпечення змін в економічних системах. Для подолання невідповідності виробничої та інституційної структур суспільства вирішення завдань прискореної диверсифікації структури економіки регіонів треба діяти за двома моделями: перша орієнтована на форсування традиційних промислових виробництв та сфери послуг, що працює для задоволення потреб кінцевих споживачів; друга модель орієнтована на забезпечення конкурентоспроможності національних підприємств у контексті переходу до постіндустріальної еконо-

міки, у якій основний обсяг доданої вартості виробляється за рахунок високої якості людського капіталу, використання інтелектуальних ресурсів. Інституціональні зміни в трансформаційній економіці, головним чином, повинні бути спрямовані на: підвищення частки високотехнологічної продукції в експорті; удосконалення податкових і митних механізмів вилучення природної ренти; розробку заходів щодо реформування природних монополій; підтримку малого й середнього бізнесу; розвиток національної венчурної індустрії.

Висновки

Аналіз інституціональних передумов інноваційного розвитку України та її регіонів дозволяє сформулювати стратегічні напрямки реалізації інноваційної політики держави на всіх рівнях розвитку соціально-економічної системи:

- оптимізація галузевої і технологічної структури національної економіки та забезпечення прогресивних структурних зрушень, стимулювання й підтримка попиту на інновації;

- оптимізація регіональної структури з урахуванням природно-кліматичних, географічних і національних відмінностей, проведення моніторингу і оцінки можливості організації ефективних кластерних, зокрема, мультикластерних структур у регіональному розрізі, створення комунікаційного середовища, інформаційної бази даних та підтримуючих інститутів для функціонування регіональних виробничих структур, стимулювання й підтримка конкурентоспроможності галузевої або територіальної організації господарської діяльності з метою сталого розвитку;

- оптимізація процесу виробництва, проведення селективної політики, формування стійкого високотехнологічного корпоративного каркасу економіки, інтеграція науки, освіти, виробництва й ринку, оптимізація співвідношення великого і малого підприємництва у виробництві й ринковому розподілі; виведення з господарського обороту неефективних виробництв; пріоритетний розвиток високотехнологічних виробництв, що формують власні сегменти на світовому ринку.

Література

1. Alchian, A. (1984). Specificity, Specialization and Coalitions. *Journal of Economic Theory and Institutions*, 140, 34-39.
2. Demsetz, H. (1997). The Primacy of Economics: An Explanation of the Comparative Success of Economics in the Social Sciences: Western Economic Association International 1966 Presidential Address. *Economic Inquiry*, *Western Economic Association International*, 35(1), 1-11.
3. North, D. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?id=oFnWbTqgNPYC&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>
4. Williamson, O. (1995). The economic institutions of capitalism. Firms, markets, relational contracting. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/a4d6/1a75c4b99d414084c84f404e5dd259b903b.pdf>
5. Бутко, М.П. Обґрунтування сутності використання методологічних підходів до становлення нового регіоналізму [Текст] / М. П. Бутко, Р. В. Тульчинський. – Економіка та держава. – 2018. – №7. – С. 9-12
6. Головаха, Є. Пострадянська деінституціоналізація і становлення нових соціальних інститутів в украї-

їнському суспільстві [Текст] / Є. Головаха, Н. Паніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – №4. – С. 5–22.

7. Дементьєв, В. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз [Текст] / В. Дементьєв, В. Вишневецький // Економічна теорія. – 2011. – № 3. – С. 5-20.

8. IMF Data mapper. *World economic outlook* (2018, april). Retrieved from <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>.

9. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії: аналіз. доп. [Текст] / Я. Базилук, С. Давиденко, Д. Венцовський та ін. – К. : НІСД, 2017. – 84 с.

10. Валовий внутрішній продукт за 2017 рік // Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. – 12.03.2019 г. — Загл. с екрана.

11. World Bank, Washington DC (2017). Global Development Finance. Retrieved from <http://www.worldbank.org/>

12. Наукова та інноваційна діяльність України, 2017 рік: статистичний збірник [Текст].. –Київ: Державна служба статистики України, 2018. – 178 с.

References

1. Alchian, A. (1984). Specificity, Specialization and Coalitions. *Journal of Economic Theory and Institutions*, 140, 34-39.
2. Demsetz, H. (1997). The Primacy of Economics: An Explanation of the Comparative Success of Economics in the Social Sciences: Western Economic Association International 1966 Presidential Address. *Economic Inquiry*, *Western Economic Association International*, 35(1), 1-11.
3. North, D. (1990). Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?id=oFnWbTqgNPYC&printsec=frontcover&hl=uk#v=onepage&q&f=false>
4. Williamson, O. (1995). The economic institutions of capitalism. Firms, markets, relational contracting. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/a4d6/1a75c4b99d414084c84f404e5dd259b903b.pdf>
5. Butko, M., & Tulchynskiy, R. (2018). Substantiation of the essence of the use of methodological approaches to the formation of a new regionalism. *Economy and state*, 7, 9-12.
6. Holovakha, Ye., & Panina, N. (2001). Post-Soviet deinstitutionalisation and the formation of new social institutions in Ukrainian society. *Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 5-22.
7. Dementiev, V., & Vishnevskiy, V. (2011). Why Ukraine is not an Innovative State: Institutional Analysis. *Economic Theory*, 3, 5-20.
8. IMF Data mapper. *World economic outlook* (2018, april). Retrieved from <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>.
9. Basyliuk, Ya., Davydenko, S., ... Ventskovskiy, D. (2017). Economic security of Ukraine in conditions of hybrid aggression. Kyiv, 84.

10. *Statistiks Service of Ukraine* (2018). Gross domestic product for 2017. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. *World Bank, Washington DC* (2017). Global Development Finance,. Retrieved from <http://www.worldbank.org/>
12. *Statistiks Service of Ukraine* (2018). Scientific and Innovative Activities of Ukraine, 201. Statistical Collection. Kyiv,178.

Рецензент: д-р екон. наук, доц. Н.М. Богдан, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Україна

Автор: ОСТРОВСЬКИЙ Ігор Анатолійович
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова
E-mail – igostr62@gmail.com
ID ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7444-2560>

INSTITUTIONAL ASPECTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN UKRAINE: INTERNATIONAL COMPARISONS AND REGIONAL FEATURES

I.A. Ostrovskyi

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

The innovative component should be decisive in substantiating the strategic scientific and production priorities of the development of the state and its regions. The art of state administration regarding the distinction between current short-term and main long-term goals is evaluated based on the results of innovative development. This is the basis for the socio-economic progress of society. At the same time, innovation processes depend heavily on the institutional environment and a set of relevant institutional changes. Insensitivity to innovation processes in Ukraine is due to significant macroeconomic constraints: demographic negatives, decreasing scale of the country's economy, progressive deindustrialization, high resource-intensive production, low energy efficiency, and growing debt burden. The most destabilizing role is played by war events in the East. The scale of the national economy of Ukraine critically limits the importance and international competitiveness of the state and its regions.

The main problem of innovation is the political and economic institutions of Ukrainian society, the asymmetry of economic power and the existing economic order. The benefits of economic power to the rental path of maximizing income are the cost for an innovative way. Therefore, the institutionalization of innovation development is a prerequisite for modern structural changes.

The significance of regional subsystems in the complex of innovative development of the state's economy in the world is steadily increasing. Under the influence of globalization and integration processes in the European countries a paradigm of new regionalism is formed. This is confirmed by the functioning of the institutes that promote regional integration and cooperation of regions. The formation of a new regionalism causes the legal, economic and organizational conditions for the functioning of the subjects of the regions, the regulation of relations between them. To overcome the inconsistency of the industrial and institutional structures of society and to solve the problems of accelerated diversification of the structure of the regional economy, we must act on two models: 1) forcing traditional industrial production and services to meet the needs of end users; 2) ensuring the competitiveness of national enterprises in the context of the transition to a post-industrial economy. According to the second model, the value added is due to the high quality of human capital and the predominant use of intellectual resources.

Keywords: *innovation development, structural deformation, institutionalization of innovation development, new regionalism, decentralization*